

هه‌لوپستی تورکیا ژ ده‌ستپیکرنا شهری عیراق – ئیران * 22 ئه‌یلول 1980

هوزان سلیمان میرخان وه‌ژین کمال سلیم

پشکا میژوو، کولیژا زانستین مروفایه‌تی، زانکویا دهوك، هه‌رێما کوردستانی – عیراق

((میژوو یا وه‌رگرتنا فه‌کولینی: 21 کانوینا ئیکتی، 2017، میژوو ره‌زانه‌ندی به‌لافکرینی: 12 ئاداری، 2108))

پوخته

شهری عیراق – ئیران 1980 – 1988، ب درێژترین شهرین روژه‌لاتا نافه‌راست ل چه‌رخێ بیستی ده‌یه‌ته هژمارتن، کارتیکرنا فی شهری خویناوی ل سهر هه‌می جیهانی و روژه‌لاتا نافه‌راست ب تایه‌تی یا دیار بوو، تورکیا وه‌ک وه‌لاته‌ک کو هه‌فسوویا هه‌ردوو وه‌لاتین شهرکر بوو، ژلایی سنوری وجوگرافی و ستراتیکه‌جیفه یا گریدایی بوو ب فان ده‌وله‌تانه‌، کارتیکرنا کاهه‌راسته‌وخو ل سهر هه‌بوو.

گرنگیا بابته‌ی فه‌کولینی بو هندی فه‌دگهریت کو تورکیا خودان هه‌لوپست بوو ژ په‌یدا بوون و پێشقه‌چوونین شهری عیراق و ئیرانی، دیسان گرنگیا جه‌ی جوگرافی یی هه‌ر سی ده‌وله‌تان ژبو هه‌رێما کوردستانی – عیراق، چونکی بزافا سیاسی ل فان وه‌لاتان ره‌نگه‌دانا ئه‌ری و نه‌ری ل سهر هه‌رێمی هه‌یه، له‌ورا یا گرنگه‌ دیفچه‌وون و فه‌کولین ل میژوو یا فان وه‌لاتان به‌یه‌ته کرن. دئی فه‌کولینی دا چه‌ند پرس هاتینه تازراندن و به‌رسفدان، سه‌باره‌ت هه‌لوپستی تورکیا ژ ده‌ستپیکرنا شهری عیراق – ئیران، تاپا هه‌لوپستی فه‌رمی و یی روژنامه‌گه‌ریا تورکیا چ بوویه؟ کیژ وه‌لات ب ده‌ستپیکرنا شهری گونهبه‌رکریه؟ لیدوان و داخوینایی به‌رپرسی تورکیا چ بوویه؟. دیسان لایه‌نه‌کی دی یی فی فه‌کولینی گرنگیدا به‌هه‌وکاری ئابوری کو کارتیکرنا خو ل سهر هه‌لوپستی تورکیا هه‌بوو هه‌ر ژ ده‌ستپیکرنا شهری هه‌تا دووماهی.

کللیین په‌یخان: تورکیا، شهر، عیراق، ئیران.

پیشه‌کی

سنوری پتر په‌ره‌سه‌ندن بخوڤه‌ دیتن، دووماهی سالیین چه‌فتییان گوه‌ورینیین مه‌زینین سیاسی ل ئیرانی و عیراقی رویدان شهری عیراق و ئیرانی ل دویفخودائینا، نه‌وژی په‌یدا بوونا شوره‌شا ئیسلامی ل شوباتا 1979 ل ئیرانی و به‌لافکرنا ئایدولوژیا شوره‌شی بوو وه‌لاتین ئیسلامی و هه‌نارتناقی شوره‌شی بوو عیراقی ژ ئارمانجین ده‌ستپیکری بین شوره‌شا ئیسلامی بوون، دیسان هه‌فرکیه‌ک بوو تاقیکرنا خواست و مه‌ره‌مین که‌سوکی د ناڤه‌را سه‌روکی

ره‌هه‌وریشالیین دژایه‌تیین عیراقی و ئیرانی د میژوو و که‌فتارن، دزقرن بوو سه‌رده‌می ئوسمانی و سه‌فه‌وی، ژبه‌رکو عیراق مه‌یدانا فان هه‌فرکیانبوو، دژوارترین ناکوکیین د ناڤه‌را و اندا یین سنوری بوون، که‌له‌ک جارن نه‌ه‌ ناکوکیه‌ دبوونه‌شهر، پشتی دامه‌زراندنا ده‌وله‌تا عیراقی ل سالا 1921 و ئیرانا نوی ل سالا 1925، دژایه‌تی وه‌فرکیین

وه‌لاتان پشته‌فانیا خو بو عیراقی دیار کر، هنده‌کین دی بو ئیرانی، هنده‌ک وه‌لاتان ژی هه‌لوپستی بیلايه‌نی ژ نه‌فی شهری وهرگرت⁽³⁾.

هه‌لوپستی فه‌رمی یی تورکیا ژ ده‌سپیکرنا شهری:-

ده‌باره‌ی هه‌لوپستی تورکیا ژ ده‌سپیکرنا نه‌فی شهری، بو جارا ئیکی بوو پستی شهری جیهانی یی دووی شه‌ره‌ک به‌یته به‌رده‌رگه‌هی تورکیا، ویی حه‌زا وی کارتیکنی ل سه‌ربکه‌ت، ژبه‌رکو تورکیا ژ لایبی سنوری و جوگرافی و ستراتیجیقه یاگریدایی بوو ب فان ده‌وله‌تانغه⁽⁴⁾. پستی کوده‌تایا 12 نه‌یلولا 1980 حکومه‌ته‌کا له‌شکه‌ری ل 20 نه‌یلولی 1980 ل تورکیا هاته‌ دانان⁽⁵⁾. په‌یره‌و پروگرامی وی هه‌ر یی گریدایی بوو ب وان دریوشمین ئاتاتورکی بو تورکیا داناین، کو تورکیا دی پیگر بیت ب ریترگرتن ل ئیک پارچه‌یی و پاراستنا سه‌روه‌ری و ده‌سته‌ه‌لات ونه ده‌ستیوهردانی د کاروبارین وه‌لاتین دیدا، به‌لکو دی به‌رده‌وام هه‌ولده‌ت بو باشترکنا په‌یوه‌ندیین خو ل گه‌ل هه‌ر وه‌لاته‌کی، ل سه‌ر فی بنه‌مای ره‌فتار ل گه‌ل شهری عیراق و ئیرانی ژی هاته‌ کرن⁽⁶⁾.

تورکیا هزرده‌کر سه‌رکه‌فتنا ئیرانی نه‌یا عیراقی د شه‌ریدا دمفایی ویدا نینه، ژبه‌رکو تورکیا ل گه‌ل عیراقی و ئیرانی هه‌فسوو بوو، د فی ماوه‌یدا په‌یوه‌ندیین باش ل گه‌ل هه‌ردوولایاندا هه‌بوون، ب تاییه‌ت په‌یوه‌ندیین ئابوری و بازرگانی کو تورکیا

عیراقی سه‌دام حسین (1979 - 2003) و سه‌روکی ئیرانی ئایه‌توللا خومه‌ینی (1979 - 1989) دا هه‌بوو، ل سالا هه‌شتییدا هنده‌ک بویه‌ر په‌یدا بوون رویدان ب له‌زتر به‌ره‌ف شه‌ریقه برن، نه‌وژی رویدانا زانکویا (المستنصریه) ل 1 نیسانا 1980 ته‌قینه‌ک رویدا کوکومه‌کا به‌رپرسی عیراقی کرپوونه ئارمانج، حکومه‌تا عیراقی، ئیران ب فی چه‌ندی گونه‌هبار کر، هه‌ردوو وه‌لاتان زیده‌گافی ل سه‌ر سنورین ئیک و دوو کرن، پاشی هیزین ئیرانی ده‌ست ب توپیارانکرنا ده‌فه‌رین خانه‌قین و مه‌نده‌لی و ده‌فه‌رین سنوری یین کیشه‌ل سه‌ر کرن، ل 19 نه‌یلولی 1980 ب توپخانین گران و فروکا هیرشی ده‌فه‌ر و کومه‌لگه‌هین ئابوری یین گریدای عیراقی ل شه‌تولعه‌ره‌ب کرن، وه‌ک به‌رسفدانه‌ک بو هیرشین ئیرانی، عیراقی هیرشه‌کا به‌رفره‌ه کره سه‌ر هیزین ئیرانی ل 22 نه‌یلولا 1980، ئیران نه‌فی هیرشی د دانیت ده‌سپیکا شه‌ری عیراق و ئیرانی⁽¹⁾.

شه‌ری عیراق و ئیرانی یان ژی شه‌ری که‌ندافی یی ئیکی، ژ لایبی حکومه‌تا عیراقیقه ب شهری (قادسیا سه‌دام) یان ژی قادسیا دووی هاتیه‌ ناڤکرن و ئیرانی ژی ب به‌رگریا پیروز (الدفاع المقدس) یان ژی (جنگی تحمیلی) شه‌ری ل سه‌ر هاتیه‌ سه‌پاندن دایه‌ نیاسین، دریترترین شه‌رین چه‌رخیی بیستی ده‌یته هژمارتن⁽²⁾. هه‌ر ژ روژا ئیکی ژ شه‌ری عیراق - ئیران ل 22 نه‌یلولا 1980 هه‌لوپستین هه‌ریمی و نیقده‌وله‌تی یین جوداجودا هاتنه‌ وهرگرتن، ئانکو جودا بوونه‌ک د نه‌فان هه‌لوپستاندا هه‌بوو، هنده‌ک

ده‌رڤه‌یا تورکیا د گوتاره‌کا فهرمیدا راگه‌هاند: "تورکیا ب دلسوزانه هه‌ڤخه‌میا خو بو ڤی ره‌وشی رادگه‌هینیت و دا دیارکرن، کو نه‌ڤ پیکدادان و ئالوزیه بیگومان دی بنه نه‌گه‌ری ټیکدانا ئارامی و ناشتیا ده‌ڤه‌ری، داخواری ژهردوو وه‌لاتین دوست و برا دکه‌ین، کو ریپین ناشتی بگه‌رن بوچاره‌سه‌ریا ئاریشن خو، هیڤی و ئومیدی دکه‌ین زویترین دهم نه‌ڤ پیکدادانه ب دووماهی بهین" (13). هه‌ر د ڤی بیاییداو د چاڤیکه‌ڤته‌کیدا بو روزناما میللیه‌ت (Milliyet) یا سه‌ره‌خویا تورکی، سیاستمه‌دار خه‌یره‌تین ئه‌رکه‌من (14) (Hayrettin Erkmen) وحه‌سه‌ن ئه‌سد ئشک (15) (Hasan Esat Işık)، هه‌لسه‌نگاندنه‌ک بو شهری کر و دیارکر: "دڤیت تورکیا گه‌له‌ک ب هشیاری و هویریینی ره‌ڤتاری ل گه‌ل ره‌وشی بکه‌ت و ناییت تورکیا بیته لایه‌نه‌ک ژ شهری، نه‌ڤ شه‌ره دبه‌رژه‌وندیا هه‌ردوو وه‌لاتاندا نینه، به‌لکو هنده‌ک وه‌لاتین دیارکری دی مفای ژی وه‌رگرن و هیڤی خواست دووماهی ب ڤی ره‌وشا ئاوارته بینن" (16). د داخویانه‌کا دیدال نه‌نقه‌ره ل 26 ئه‌یلولی 1980 وه‌زیری به‌رگری یی تورکیا ئومیت هالوک بایولکه‌ن (17) (Ümit Haluk Bayülken) ده‌رباری شهری عیراق و ئیرانی گوت: "تورکیا ب خه‌مگینه‌کا مه‌زن ته‌ماشه‌ی که‌ڤته‌هه‌ردوو وه‌لاتین دوست وه‌ڤسو بو ناڤ شهری دکه‌ت، هیڤیا مه‌ ئه‌وه هه‌ردوو وه‌لاتین برا کیشین خو ب ناشتیانه

نه‌شیا ده‌ست ژی به‌رده‌ت (7). ترسا تورکیا ژ شهری ئه‌وبوو کو دی هه‌ڤسه‌نگیا هیزا هه‌ریمی هیته ټیکدان، دی ڤالاهیه‌کا سیاسی په‌یدا بیت ئیکه‌تیا سوڤیه‌ت دی ڤی ڤالاهیی پرکه‌ت (8). نه‌گه‌ره‌کی دی هه‌بوو کو تورکیا هه‌ست ب مه‌ترسیه‌کا بهیز بکه‌ت ژ شهری، نه‌وژی پیدڤیا وی یا سه‌ره‌کی ب په‌ترولی بوو، تورکیا ل سالا 1980 پینچ ملیون به‌رمیلین په‌ترولی ل عیراقی و (3.4) ژ ئیرانی بو دهاتن، بی گوماندا شه‌ر قه‌یرانا په‌ترولی ب دویفخودا ئینیت د ده‌مه‌کی دابو کو تورکیا چ به‌ره‌ڤی بو ڤی چهندی نه‌کربوون (9).

خاله‌کا دی یاگرنگ کو کارتیکرنا خول سه‌ر هه‌لوپستی تورکیا کر بو نه‌وژی تورکیا نه‌نداما هه‌ڤه‌یمانیا ناتووی بوو (North Atlantik Treaty Organization) (10) ئانکو یا پیگیر بوو ب سیاستا ئه‌میریکاهه، یا کو هه‌ول و پشتگیریا دریزبوونا شهری ددا ژبو لاوازبوونا هه‌ردوو وه‌لاتان، بو مسوگه‌رکرن و پاریزگاریا هه‌بوونا ئه‌میریکا ل که‌نداڤی، هه‌ر د ڤی بواریدا بو به‌رده‌وامیا شهری رولی تورکیا ئه‌و بوو سیاستا بیلایه‌ن په‌یره‌وبکه‌ت، و پاریزڤانیی لسه‌ر راگرتنا هه‌ڤسه‌نگی دنایه‌را هه‌ردوو وه‌لاتاندا بده‌ت (11). ژ به‌ره‌ندی هه‌ر ل ده‌ستپیکا شهری تورکیا هه‌لوپستی بیلایه‌نی هه‌لبژارت و سیاسته‌کا وه‌ک هه‌ڤ ل گه‌له‌ردوو وه‌لاتان په‌یره‌وکر (12).

پشتی بورینا روژه‌کی ل سه‌ر شهری سه‌لڤه‌ت ئاکتوخ (Selvet Aktuğ) به‌رده‌ڤکی و هه‌زاره‌تا

ل نه‌نقره ل 10 چریائیکی 1980، وه‌زیری دهرقه یی تورکیا د به‌رسقا پرسیاره‌کیدا کو ب رییا تورکیا چه‌ک دهیته هنارتن بو وه‌لاتین شهرکه‌ر، وه‌زیری دهرقه‌یی تورکیا گوت: "نه‌فه ژ سهره‌دانا وه‌زیری عیراقی هاتیه بو تورکیا لی نه‌ز رووندکه‌م کو نه‌بتنی نه‌فه سهره‌دانه یاتایه‌ته بو تورکیا، به‌لکو بو گه‌له‌ک وه‌لاتین دی ژیه، ب تنی وه‌زیری ناگاهین شهری گه‌هاندینه مه و نه‌زیده‌تر، تورکیا هه‌لوئیستی بیلایه‌نیه‌کا ته‌مام هه‌یه دشه‌ریدا، دهرباره‌ی نافه‌ندگیری ژی چ باس و بابته نین و عیراقی ژی نه‌فه داخوایه نه‌کریه..." (22).

هه‌ژی گوتنییه کو ئیران یا پشتراست نه‌بوو ژ هه‌لوئیستی تورکیا ژ شهری، دلگرایا خو ژ پیسه‌فه‌چوونین د که‌فته هه‌لوئیستی ویدا دیار دکر، ل سهر قی چهندی ئه‌بو حه‌سه‌ن به‌نی سهر (23) سه‌روک کوماری ئیرانی دووجاران ل گه‌ل تورگوت تولومه‌ن (Turgut Tülümen) (24) بالیوزی تورکیا ل ته‌هران ناخفت و د ناخفتنا خودا گوت: "نه‌گه‌ر تورکیا داخوایا ناشتی بکه‌ت دقیت پشته‌فانا راستیی بیت، دژی وه‌لاتی نه‌مافدار رابوه‌ستیت. تورکیا هوسا پیشانده‌ت کو لسهر هه‌لوئیستی ناشتی و بیلایه‌نییه، لی گومان دقیت چهندیدا هه‌یه، تورکیا یا مفاداره ژ به‌رده‌وامی یا شهری بتایه‌تی ژی دوازی به‌رژه‌وه‌ندیین بازرگانیدا، د باری ناشتییدا بازرگانیا تورکیادا توشی زیانه‌کا مه‌زن بیت ل گه‌ل عیراق و ئیرانی، تورکیا سالانه سی میلیار دولار ژ بازرگانیی قازانج دکر د ماوه‌ی

چاره‌سهر بکه‌ن و ب زویترین دهم ناگره‌ستی رابگه‌هین" (18).

تورکیا یا به‌رده‌وام بوو ل سهر هه‌لوئیستی خوی بیلایه‌ن و ل 2 چریائیکی 1980 وه‌زاره‌تا دهرقه یاتورکیا به‌یاننامه‌ک دهرکر وتیدا ب شیوه‌کی فه‌رمی بیلایه‌نیا خو راگه‌هاند، دیارکر تورکیا هاریکاریا که‌لوپه‌لین سهربازی و ئالافین دی بو هه‌چ لایه‌نه‌کی ناکه‌ت، تورکیا ب هه‌چ ره‌نگه‌کی چه‌کی ناده‌ته هه‌ردوو لایه‌نان، ریکی ناده‌ته فرینا فروکین سهربازی د نه‌سمانی ویدا، دیسان ریکی ناده‌ت وه‌لاتی وی بیه‌ته پره‌ک بو دهربازبونا پیدقیین له‌شکه‌ری بو هه‌ردوو وه‌لاتین شهرکه‌ر (19).

هه‌ر ژبو پاراستنا هه‌لوئیستی خوی بیلایه‌ن و د چارچوقی سهره‌دانا خودا بو ئەمریکا ل 3 چریا ئیکی 1980 وه‌زیری دهرقه یی تورکیا ئیلته‌ر تورکه‌من چاڤ ب وه‌زیری دهرقه یی عیراقی سه‌عدون حه‌مادی (20) که‌فت، و دقیت دیداریدا باسی په‌یوه‌ندیین هه‌ردوولایان هاته‌کرن، تورکه‌منی ژ ره‌وشا هیلا په‌ترولا عیراق - تورکیا پرسی، سه‌عدونی دیارکر کو هیلا په‌تروولی لب‌ن سه‌خبیره‌کا چالا‌کدایه و د دهمه‌کی نیزیکیدا دی دووباره‌کارا بیته‌فه، هه‌روه‌ساتورکه‌من جه‌خت ل سهر بیلایه‌نیا تورکیا د شه‌ریدا کر (21).

وه‌سا دیاره‌کو تورکیا یا رژد بوو ل سهر هه‌لوئیستی خوی بیلایه‌ن ژ ده‌ستپیکرنا شهری عیراق - ئیران، وه‌می ده‌مان داکوکی ل سهر نه‌فی هه‌لوئیستی دکر، د کونگره‌کی روژنامه‌فانیدا

بهرده‌وامیا شه‌ریدا و د ناشتییدا گه‌له‌ك قازانج نه‌دكر. نه‌گهر تورکیا داخووا ناشتییدا کر با دا هه‌می تشت هیته گوه‌ورین و خومه‌ینی دا بتنی مینیت و دا شهر ب دووماهیک هیته" (25).

ژلایی خوقه بالیوزی تورکیا ل ئیرانی دیار کر کر تورکیا چ نه‌تین نافه‌ندگیریی نین و پیشنیارین تورکیا وه‌کله‌ف و نه‌گورن ب شیوه‌کی کو هه‌ردوو لایان رازین ل سه‌ر (26).

ده‌بارهی عیراقی ژی، هه‌می هه‌ولین وی ژبو هندی بوون، کو تورکیا بو لایی خو رابکیشیت، ژبو نه‌فی مه‌رمی و ه‌زیری پیشه‌سازی و کانزاین عیراقی تاهرته‌وفیق (1979 - 1983) سه‌ره‌دانا تورکیا کرل 25 چریانیکی 1980، په‌یامه‌ك ژده‌ف سه‌دام حسینی بو سه‌روکی تورکیا که‌نان ئیقره‌ن ئینابوو، ئیقره‌ن ژی په‌یاما به‌رسفدانی بو سه‌دام حسین راده‌ستی وی کرو دسه‌ره‌دانا خودا ل گه‌ل بوله‌نت ئولوسو (Bülent Ulusu) (27) سه‌روک و ه‌زیرین تورکیا و ئیلته‌ر تورکه‌من جفیا (28). تاهر توفیق دکونگره‌کی روزنامه‌فانیدا دیار کر کو مه‌رم ژ سه‌ره‌دانا وی: "گه‌هاندا په‌یاما سه‌دام حسین و گه‌هاندا دووماهی پیرانینان ل سه‌ر ره‌وشا شه‌ری و پیشخستنا په‌یوه‌ندیایه دناقه‌را هه‌ردوولایاندا، سه‌باره‌ت نافه‌ندگیریا تورکیا د شه‌ریدا گوت مه‌داخواز ژ تورکیا نه‌کریه و مه‌ باوه‌ریه‌کا ته‌مام ب تورکیا هه‌یه، لی مه‌ نه‌فیت تورکیا بیخینه به‌رامبه‌ر هنده‌ك مروقین نه‌ ته‌ندروست" (29). نافه‌اتی ب زفرا تی باسی ئیرانی کر، به‌رپرسیاریا شه‌ری هه‌می ئیخسته سه‌ر، دیار کر عیراق ریژی ل هه‌لوستی تورکیا یی بیلایه‌ن دگریته، یا به‌ره‌فه هه‌می پیدایستی تورکیا دابین که‌ت (30). لی وه‌سا لیکدان بو سه‌ره‌دانا و ه‌زیری عیراقی هاتنه‌ کرن، کو نافه‌اتی ب مه‌ره‌ماب ده‌سفته‌ئینانا هاریکاری و پشته‌فانیا شه‌ری سه‌ره‌دانا تورکیا کریه (31).

هه‌روه‌کی د ژمارا (20209) یا روزا 31 چریا ئیکی 1980 یا روزنامه‌ جمهوریته داهاتی به‌لاقرن: "د نافه‌را پازده روزاندا دوو و ه‌زیرین عیراقی سه‌ره‌دانا تورکیا کریه د ده‌مه‌کیدا کو چ نوینه‌رین ئیرانی سه‌ره‌دانا تورکیا نه‌کریه، نه‌فه‌ژی هه‌لوستی تورکیا د ئیخسته به‌ر گومانا، هوسا دی هیته وینه‌ کرن کو بیلایه‌نی یا تورکیا دی د به‌رزه‌وه‌ندیا عیراقیدا بیت"، دیسان روزنامه‌ ده‌ته‌ دیار کرن کو: "و ه‌زیری عیراقی ئاخفتنن نه‌خوش ده‌بارهی ئیرانی گوتن و د راگه‌هاندا تورکیادا و دکه‌نالین فه‌رمی بین ده‌وله‌تیدا هاتنه‌ پشاناندا، تورکیا هزر دکارقه‌دانین به‌رپرین ئیرانیدا نه‌کرن، رازیوون پشاناندا به‌رامبه‌ر یا به‌رپرین عیراقی گوتی" (32).

ول دویف هه‌لسه‌نگاندا چاقدیرین سیاسی بین سه‌ره‌خو ل تورکیا، وه‌لاتی عیراقی ب هنارتنا نوینه‌رین تایه‌ت بو تورکیا دقیت وه‌سا پشان بده‌ت کو تورکیا پشته‌فانا وینه‌ و د فی چه‌ندیدا ژی سه‌رکه‌فتن ئینا (33). نه‌فان پشهانان کارقه‌دانین ئیرانی ل دویفخوئینان، به‌رپرسه‌کی ئیرانی د دیداره‌کیدا بو روزنامه‌ جمهوریته دبیت: "نه‌فه‌ چ جوهره‌ بیلایه‌نییه‌ تورکیا په‌یره‌ود که‌ت" (34).

ده‌بارهی عیراقی ژی، هه‌می هه‌ولین وی ژبو هندی بوون، کو تورکیا بو لایی خو رابکیشیت، ژبو نه‌فی مه‌رمی و ه‌زیری پیشه‌سازی و کانزاین عیراقی تاهرته‌وفیق (1979 - 1983) سه‌ره‌دانا تورکیا کرل 25 چریانیکی 1980، په‌یامه‌ك ژده‌ف سه‌دام حسینی بو سه‌روکی تورکیا که‌نان ئیقره‌ن ئینابوو، ئیقره‌ن ژی په‌یاما به‌رسفدانی بو سه‌دام حسین راده‌ستی وی کرو دسه‌ره‌دانا خودا ل گه‌ل بوله‌نت ئولوسو (Bülent Ulusu) (27) سه‌روک و ه‌زیرین تورکیا و ئیلته‌ر تورکه‌من جفیا (28). تاهر توفیق دکونگره‌کی روزنامه‌فانیدا دیار کر کو مه‌رم ژ سه‌ره‌دانا وی: "گه‌هاندا په‌یاما سه‌دام حسین و گه‌هاندا دووماهی پیرانینان ل سه‌ر ره‌وشا شه‌ری و پیشخستنا په‌یوه‌ندیایه دناقه‌را هه‌ردوولایاندا، سه‌باره‌ت نافه‌ندگیریا تورکیا د شه‌ریدا گوت مه‌داخواز ژ تورکیا نه‌کریه و مه‌ باوه‌ریه‌کا ته‌مام ب تورکیا هه‌یه، لی مه‌ نه‌فیت تورکیا بیخینه به‌رامبه‌ر هنده‌ك مروقین نه‌ ته‌ندروست" (29). نافه‌اتی ب زفرا تی باسی ئیرانی کر، به‌رپرسیاریا شه‌ری هه‌می

هەر ل سەر ئەڤی مژاری بالیوزی ئیرانی ل ئەنقەرە حەبیبوللا ئەسەفی گوت: "مە چ ئاستەنگ ل گەل تورکیا نینن ریژی ل هەست و بیروبوچوونین گەلی تورکیا دگرین، داخوزا پتر پشته‌فانیا حکومه‌تا تورکیا دکەین... ئیران یا لسەر راستیی و دڤیت تورکیا ڤی چەندی ب بینیت"⁽³⁵⁾. دیسان ناڤهاتی خویاکر ل دەستپیکاکا شەری راگه‌هاندنا تورکیا پشتگیریا ئیرانی نەدکر، لی نوکه هەڤسووزن ل گەل، ژبەرکو هەمی رومال و پیزانین ل بەغدا بو ئیرانی دهاتن⁽³⁶⁾. دهه‌مان دەمدا بالیوزی عیراقی ل ئەنقەرە ته‌ها عەزیز دیارکر، کو په‌یوه‌ندیین باش د ناڤه‌را تورکیا و عیراقیدا هەنە و هەردوو وەلاتا بەرژه‌وه‌ندیین هەڤڤشک هەنە، و سەبارەت هەلوێستی تورکیا د شەریدا ژێ گوت بیلایه‌نی یا تورکیا تشته‌کی نورماله و مافی و ڤیه⁽³⁷⁾.

هەرچەنده تورکیا بیلایه‌نی یا خودیارکربوو د شەریدا، لی عیراقی هەولدا خو نیزیکی تورکیا بکەت، سەدام حسینی ل 1 چریا دووی 1980 و دسالڤه‌گه‌را جه‌ژنا نیشتمانی یا کومارا تورکیادا د بروسکه‌کیدا پیروزباهی ل کەنان ئیڤرەن سەرۆکی تورکیا و گەلی تورکیا کر، هیڤی خواست په‌یوه‌ندی د ناڤه‌را واندا پتر موکوم ببن⁽³⁸⁾.

پشتی شەر توندتر لیڤهاتی ئەمریکا پروژی دەست تیوه‌ردانا هیژین ئاماده (çevik kuvvet) ل ده‌ڤه‌ری ئینا روژه‌ڤی، وب دروست بوونا ئەڤی پروژی بنگه‌هه‌کی ئەڤی هیژی دی ل تورکیا بیت، هیژین روژناڤا کاردکر بو هندی هەبوونا خو ل ده‌ڤه‌ری

به‌یژ بیخه‌ڤه، تورکیا ژێ وه‌ک کلایا ڤی چەندی دیت، ژبەرکو تورکیا ئەنداما هەڤه‌یمانی ناتویه و ئاسیا و ئەوروپا پیکڤه‌ گریڤدەت⁽³⁹⁾. سەبارەت هەلوێستی تورکیا ل دوربابه‌تی دەست تیوه‌ردانا ئەمریکا ل روژه‌لاتا ناڤه‌راست و مفا وه‌رگرتن ژ تورکیا، ئیلته‌ر تورکەمن دیارکر ئەڤ بابەته‌ پیدڤی ب دانوستاندین دولایه‌نینه، هیشتا بو ڤی مەرهمی چ دەستپیکه‌ری نەگه‌شتینه تورکیا⁽⁴⁰⁾. روژناما جهموریه‌ت ژێ ئامازە ب هەلوێستی فەرمیی تورکیا کریه بەرامبەر پروژی ئەمریکا دەمی د ژمارا (20252) یا روژا 23 کانوونا ئیکی 1980 دا ب ئاشکرایه‌ دایه‌ دیارکرن کو: "تورکیا وه‌ک وه‌لاته‌کی روژه‌لاتی د ماوه‌یی دویرو درێژدا ل گەل هندی بوویه بەرژه‌وه‌ندیین خو بین سیاسی بنه‌رماتی ب پارێزیت نەک ب ئالوزی، دجڤینا حەفتانه‌یا وه‌زیرین ناتوویدا دبیت رولەک بو تورکیا ل ده‌ڤه‌ری به‌یته‌ دەست نیشانکرن، پاشان بنگه‌هه‌کی هیژین ئاماده‌ ل تورکیا به‌یته‌ دانان و ئەڤ چەنده‌ ژێ د بەرژه‌وه‌ندی وینا نابیت"⁽⁴¹⁾. هەر ل سەر ئەڤی بابەتی سکرته‌یری گشتی یی ناتووی جوسیف لوینس (Joseph Luns)⁽⁴²⁾، د دیداره‌کیدا بو روژناما جهموریت دبیریت: "ئەمریکا دەمی ڤی چەندی ل تورکیا داخواز دکەت دی ئاسانکاریی ده‌تی و چ ئاسته‌نگا نابینیت"⁽⁴³⁾. تورکیا د خواست ئەڤه‌ بوچوونا سکرته‌یری یا تاییه‌ت بیت، چونکه‌ بو پاراستنا بەرژه‌وه‌ندیین نەته‌وه‌ی ییتورتورکیا د جیهانا عەرهبیدا پیدڤی نەدکر تورکیاروئی پولیساتی بگیریت، به‌لکو بو تورکیا

دژی کارگیږیا سنی یا عیراقی، قی چهندی حکومه‌تا به‌غدا زور توره‌کروئنه‌فه بو ئیک ژنه‌گه‌رین سهره‌کی یین شهری" (47). ژ قی چهندی دیار دبیت روژناما میللیهت رژیمه‌ نایه‌توللا خومه‌ینی به‌رپرسیارا قی بارودوخی دزانی نانکو هوسا شروفه‌کریه، کو نه‌فه شهره‌یی لسه‌ر عیراقی هاتیه‌سه‌پاندن.

روژناما جمهوریهت (Cumhuriyet) یا سهره‌خو یاتورکی دژمارا خوبا (20176) یاروژا 25 ئه‌یلولا 1980 به‌لا‌فکر بوو، نیزیکیا عیراقی ژ ئه‌مریکا جهی گومانیه، دیارکر ده‌ستپوه‌ردانا عیراقی د ده‌مه‌کیدایه کوئهمریکا هه‌ولا ژناقیرنا رژیمه‌ نایه‌توللا خومه‌ینی ددا، ب تنی کوخزمه‌تا به‌رزه‌وه‌ندیین وی نه‌دکر (48). هه‌لوسته‌ی روژنامی یی جیاواز بوو به‌روفازی هه‌لوسته‌ی روژناما میللیهت، روژناما جمهوریهت به‌رپرسیارا قی شهری دئیخسته‌ستوبی عیراقیدا.

وه‌سا دیاره‌ کو راگه‌هاندنا تورکی ژی یا ئیک هه‌لوسته‌ نه‌بوو به‌رامبه‌ر ده‌ستپیکرنا شهری عیراق – ئیران، نه‌فه‌ چهنده‌ ژی یا گریدای بوو ب رویدان و پیشه‌تین شهریه، چونکی پشتی بورینا هه‌فته‌کی ل سهر شهری پیشقه‌چوونین بله‌ز یین عیراقی بو‌ نا‌فا ناخا ئیرانیدا ب شیونین جوداجودا کارتیکن ل سهر نقیسه‌رین روژنامان کر ل تورکیا، راگه‌هاندنا چه‌پره‌و هوسا خوبا دکره‌یزین ده‌رفه‌ی هه‌ریمی (روژنا‌فا و ئیمپیریالیزی) ده‌شهریدا دی قازانجدار ده‌رکه‌فن (49).

هه‌فسه‌نگی و بیلايه‌نی به‌سه‌د ئافاکرنا په‌یوه‌ندیین ویدا (44). وه‌سا دیاره‌ د دفی بابه‌تیدا، جیاوازی ده‌ه‌لوسته‌ی راگه‌هاندنا تورکیادا ده‌هاته‌ پیشاندان، د ده‌مه‌کیدایه روژناما جمهوریهت گه‌له‌ک گرنگی پیددا، وب مه‌ترسی بو‌ سهر به‌رزه‌وه‌ندیین نیشتیمانی دازاین. لی دروژنامین دیدا نه‌فه‌ چهنده‌ ب گرنگیه‌ وه‌رنگرتبوو، نه‌فه‌ژی ئامازه‌یه بو‌ وی چهندی، کو وان گرنگی ب به‌رزه‌وه‌ندیین نه‌ته‌وه‌یی نه‌ددا یان ژی بی‌ده‌نگی یا وان نیشانا رازیوونیه (45).

هه‌لوسته‌ی راگه‌هاندنا تورکیا ژ ده‌ستپیکرنا شهری:—

هه‌ر ل ده‌ستپیکرنا شهری ب شیوه‌کی به‌رله‌فه‌ ئه‌گه‌ر و پیشه‌تین شهری د راگه‌هاندنا تورکیادا جه‌ گرتبوون، گوڤارا یانکی (yanki) یا تورکی دبابه‌ته‌کیدایه دیارکربوو کو: "ئالوزین نا‌فخوین ئیرانی و فقه‌تینا وی ل جیهانی وه‌کر سه‌دام حسین هزر دوی چهندیدا بکه‌ت، باشترین ده‌مه‌ ژبو‌ ب ده‌ست فه‌ئینانا وان تشتین ده‌ست ژی به‌ردای، ژبه‌ره‌ندی هی‌رشه‌ی ئیرانی کر، و نه‌گه‌ر نایه‌توللا خومه‌ینی ژناقبچیت و ئیران پارچه‌ بیت نه‌فه‌چهنده‌ دی عیراقی و ئه‌مریکا که‌یفخوش که‌ت، لی نه‌فه‌ پیشه‌اته‌ بو‌ تورکیا گه‌له‌ک ب ترس و مه‌ترسیدارن" (46). هه‌ر دیسان روژناما میللیهت د ژمارا خوبا (11819) یا روژا 24 ئه‌یلولا 1980 دا نقیسه‌: "کو نایه‌توللا خومه‌ینی ژبو‌ ژ ناقیرنا سه‌دام و هنارتنا شوره‌شاخو بو‌عیراقی و شیعی عیراقی ئازراندن

روژناما تهرجومان (Tercüman) یا سه‌ربه‌خو یاتورکی دژمارا خویا (6706) یاروژا 27 ئه‌یلولا 1980 بابته‌ک نفیسیبوو و تیدا هاتبوو کو: "پیدفیه تورکیا ب هوشیاری سه‌رده‌ریی ل گهل شهری بکته، ژبه‌رکو تورکیا به‌رژه‌وه‌ندیین ل هه‌ردوو وه‌لاتاندا هه‌ین، ناگهل ل تورکومانان بیت یین ل عیراقی دژین"⁽⁵⁰⁾. روژنامی ده‌ستپیکی تهرخان کربوبوو تورکومانین ل عیراقی دژین وچه‌وانیا کارتیکرنا شهری ل سه‌ر وان و پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندیین تورکیا دشه‌ریدا.

سه‌ره‌رای هندی کو تورکیا بیلابه‌نیی خو دشه‌ریدا راگه‌هاند، لی د راگه‌هاندین دهره‌کیدا هوسا دهاته گوتن ب رییا تورکیا چه‌کی هاتیه شاندن بو‌عیراقی⁽⁵¹⁾. ژ لایی خوڤه ژی ئازانسین فرمی یین عیراقی راگه‌هاند موعه‌مه‌ر قه‌زافی (1969-2011)، سه‌روکی لیبا داخواز ژ تورکیا کریه کو چه‌کی پیشکیشی ئیرانی بکته، تیچوویا وی چه‌ند بیت نه‌و دی ب ستوخوڤه گریت، دی شانده‌کی له‌شکه‌ری یی ئیرانی بو‌قی مه‌رمی سه‌ره‌دانا تورکیا کته⁽⁵²⁾. هه‌ر ل سه‌ر نه‌فی بابته‌ی د گوتاره‌کا گوڤارا (تشرین) یا مسریدا هاتبوونقیسین: "کو تورکیا یا تیکه‌لی ئالوزیا عیراق و ئیرانی بووی، چه‌ک و پیدفین له‌شکه‌ری داینه ئیرانی"⁽⁵³⁾. قی چه‌ندی ژی نه‌رازیبوونا تورکیا د دویشخودا ئینا، ژبو ریکخستن و ئارامکرنا قی ره‌وشی بالیوزخانا مسری ل تورکیا روونکرنه‌ک ل دور بابته‌یدا و راگه‌هاند، نفیسه‌ری مفا ژئازادیا

راگه‌هاندنی وهرگریه و بیروبوچوونین وی یین که‌سوکینه، دوورن ژه‌هلویستی حکومه‌تی⁽⁵⁴⁾. وه‌سا دیاره نه‌ف چه‌ندا د راگه‌هاندنا دهره‌کیدا هاتی کارقه‌دانا خو ل سه‌ر روژنامه‌گه‌ریا تورکی ژی هه‌بوو، چونکی روژناما جمهوریه‌ت دبابه‌ته‌کی خودا به‌لاڤکربوو: "نابیت تورکیا یا لایه‌نگیر بیت د شه‌ریدا، دیارکه‌فتنا تورکیا وه‌ک لایه‌نگره‌ک ژ شه‌ری هه‌فدژیه بو‌بنه‌مایین ئاتاتورکی"⁽⁵⁵⁾.

کارتیکرنا هوکاری ئابوری لسه‌ر هه‌لویستی تورکیا:-

بابته‌تی هنارتنا په‌ترولا عیراقی بو‌تورکیا ئیک ژ بابته‌ین گرنگ بوو، یین کو کارتیکرن ل سه‌ر هه‌لویستی تورکیا کری ژ ده‌ستپیکرنا شه‌ری عیراق - ئیران، هه‌ر ژبو قی مه‌به‌ستی ته‌ها عه‌زیز حسین بالیوزی عیراقی ل نه‌نقه‌ره تورکیا پشتراست کرکو شه‌ر کارتیکرنی ل سه‌ر هنارتنا په‌ترولی بو‌تورکیا ناکته، ودی هه‌ر یا به‌رده‌وام بیت و دیارکر تورکیا دوستا مه‌یه و په‌یوه‌ندی و په‌یمانین دووقولی یین د ناقبه‌را مه‌دا دی هه‌ر به‌رده‌وام بن، ب هه‌مان شیوه‌هه‌یبوللا نه‌سه‌فی بالیوزی ئیرانی ل نه‌نقه‌ره دیارکر کو شه‌ر کاریگه‌ریی ل سه‌ر په‌یوه‌ندی و ریککه‌فتنین د ناقبه‌را ئیرانی و تورکیادا ناکته، لی ئیران پتر پیدفی ب پشته‌فانیا تورکیایه⁽⁵⁶⁾.

سه‌ره‌رای وی چه‌ندی عیراق و ئیرانی تورکیا پشتراست کربوو کو شه‌ر کارتیکرنی ناکته سه‌ر

دکته، مه‌ترسیا شهری نه‌بتنی لسه‌ر ئاسایشا تورکیا به‌لکول سه‌ر ئابوری وی ژی هه‌یه... مه‌ دقیت عیراقی وه‌ک وه‌لاته‌کی دوست ب بینن نه‌یی دوژمن، ل گهل ئیرانی ژی هه‌می ده‌مان په‌یه‌وه‌ندی هه‌فسوویا باش هه‌بوینه ئومیده‌وارم هوسا به‌رده‌وام بیت⁽⁶⁰⁾. ژ نه‌فی چهندی ديار دبیت کو تورکیا هه‌ولده‌دا سیاسه‌ته‌کا وه‌که‌ه‌ؤل گهل هه‌ردوو ئالیان په‌یره‌و بکه‌ت، داکو بشیت بیلايه‌نی یا خو ب پارێزیت.

وه‌کی یادیار ئیرانی و عیراقی هه‌ردووکان هه‌ولا پيشه‌برنا په‌یه‌وه‌ندی خوددا ل گهل تورکیا، دقیا پشته‌فانیا وی ب ده‌ست خوفه‌بینن ژبه‌رکو تورکیا بو هه‌ردوو وه‌لاتان په‌ره‌کا هه‌شکایی بو، بو گه‌هشتنا ده‌ریایا نا‌ه‌راست⁽⁶¹⁾. ژ لایه‌کی دقیه تورکیا دقیا روله‌کی چالاک ل روژه‌لاتی بگیریت، ده‌سه‌ری عیراق و ئیرانیدا ژی تورکیا دقیا هه‌ردوو وه‌لاتان بکه‌ته بازاره‌ک بو هنارتنا که‌لوپهل و به‌ره‌مێن خو بین کشتوکالی و پيشه‌سازی، تابه‌ت پشته‌ی شهری پیدفین هه‌ردوو وه‌لاتان بکه‌لوپه‌لین تورکیا پتر لیه‌اتن، ده‌رامبه‌ردا ژی عیراق و ئیرانی ژی پیدفین سه‌ره‌کی یا تورکیا پر دکر کو په‌تروؤل بو⁽⁶²⁾.

شهری بازاره‌کی باش بو تورکیا په‌یدا کر، هه‌ردوو وه‌لاتان ده‌رگه‌هین بازارگانی به‌رامبه‌ر که‌لوپه‌لین تورکیا فه‌کر، ئینانیدین هه‌ردوو وه‌لاتان ژ تورکیا وه‌کی به‌رتیلدانی بوون بو حکومه‌تا تورکیا، نه‌ؤ کریارا عیراق و ئیرانی نه‌ بو

هنارتنا په‌تروؤل بو تورکیا لی نه‌وا تورکیا ژی ترسیا رویدا، ل 27 ئه‌یلوئی ئیرانی هیللا په‌ترولا عیراق- تورکیا (Kerkük Yurmurtalık Petrol Boru Hattı) بومبه‌بارانکر، پتریا ری‌کخراوین نا‌فنه‌ته‌وه‌ی و ئازانسین وزی دادیار کرن کو هنارتنا په‌ترولا وی بو ده‌رفه‌هاته‌هاته‌راگرتن، لی وه‌زیری وزی یی تورکیا سه‌ربوله‌نت بینگول (Serbüent Bingöl) (1980-1981) راگه‌هاند: "نه‌وا ل گهل عیراقی د په‌یه‌وه‌ندی‌دانه و نه‌هاتینه‌ئاگه‌هدار کرن ژ لایه‌ی عیراقیقه ل دور رویدانی لیدانا هیللا په‌تروؤل، حکومه‌تا عیراقی و وه‌زاره‌تا ده‌رفه‌یا عیراقی پشته‌راستیا دابینکرنا په‌تروؤل دایه‌ تورکیا"⁽⁵⁷⁾.

کارتیکرنا راگرتنا په‌ترولا عیراقی و شهری لسه‌ر هه‌می بازارین جیهانی یا دیار بو، به‌ری شهری بهایی به‌رمیلا په‌ترولا ره‌ش سه‌د و پینجی دولاران بوون، بلند بو بو دوو سه‌دوو سه‌م دولاران، لی مه‌ترسی ل سه‌ر تورکیا ژ هه‌میا پتر بو، ژبه‌رکو تورکیا دا پیدفی بته‌ بازاره‌کی بله‌ز ب به‌اتر بو دابین کرنا پیدفین خو له‌ی عیراقی، لی هه‌لوپه‌ستی بیلايه‌نی تورکیا ده‌سه‌ریدا وه‌کر بو کو گه‌رنیتیا دابینکرنا پیدفین وی ژ په‌تروؤل ژ لایه‌ی عیراق و ئیرانیه‌ به‌یته‌دان⁽⁵⁸⁾.

هه‌ر د بیافی کارتیکرنا ئابوری ل سه‌ر تورکیا، وه‌زیری ده‌رفه‌یی تورکیا ئیلته‌ر تورکه‌من (İlter Türkmen)⁽⁵⁹⁾ ل 28 ئه‌یلوئی 1980 ل نیویورک د کونگره‌کی روژنامه‌فانیدا راگه‌هاند: "تورکیا ب خه‌م و دلگرا نیقه‌ته‌ماشه‌ی شهری عیراق و ئیرانی

کرینا دوستایه‌تی بوو به‌لکو بوو کی‌مکرنا دوژمنایه‌تی بوو، ژبه‌رکو ئەو کهلوپه‌لین ل تورکیا دئینان ئاست و کوالیتیا وان کی‌متربوو ژ یین ئەوروپی و ژاپونی⁽⁶³⁾. لی ژبه‌ر کو هه‌ردوو وه‌لات دشه‌ریدا بوون و پیدفی ب تورکیا بوون و تورکیا تاکه ریکا نیریک و ئیمناهی بوو، کو عیراق و ئیران په‌تروول و کهلوپه‌لین خو تیدا به‌نیرنه ده‌رفه⁽⁶⁴⁾.

تورکیا یا به‌رده‌وام بوول سهر هه‌ولین خو ژبوو خورتکرن و خوشکرنا په‌یوه‌ندیین خول گهل عیراقی ب تاییه‌ت ژی د که‌رتی پیشه‌سازی و کانزایدا، ژبوو ئەفی ئارمانجی وه‌زیری پیشه‌سازی و کانزایین عیراقی تاهر ته‌وفیق بوو جارا دووی ل دووماهی یا کانوونا ئیکی 1980 سه‌ره‌دانا تورکیا کر، د ئەفی سه‌ره‌دانیدا ریککه‌فتنه‌کا ئابوری و بازرگانی د ناقه‌را تورکیا و عیراقیدا هاته ئیمزاکرن، و ل گوره‌ی ئەفی ریککه‌فتنی عیراق دی ریزا په‌تروولا خاڤ یا سالانه بوو تورکیا ژ پینج ملیون به‌رمیلان بوو دهه ملیون به‌رمیلان زیده‌که‌ت، کریا چوونا ههر به‌رمیله‌کا په‌تروولی ژسیه و پینج سه‌نتا بوو پینجی سه‌نتا دی هینه زیده‌کرن، به‌رامبه‌ر فی چه‌ندیدا ژی تورکیا دی چه‌ندیا ئافی ل رووباری فورات بوو عیراقی زیده‌که‌ت، دیسان تورکیا ب شیوه‌کی نه‌راسته‌وخو دی پشته‌قانیا سیاسه‌تا عیراقی که‌ت⁽⁶⁵⁾.

ژ ئەفا بوری دیاردییت کو راسته‌ تورکیا ههر ژ ده‌ستپیکرنا شه‌ری عیراق - ئیران هه‌لوپه‌ستی

بیلایه‌ن راگه‌هاندبوو، به‌لی د هنده‌ک ده‌لیقادا وه‌سا د هاته دیارکرن کو تورکیا یا پالپشت و پشته‌قانه بوو عیراقی، ئەو ژی ژبه‌ر پاراستنا به‌رژه‌وه‌ندیین وی یین ئابوری و بازرگانی بوو، ژبه‌ر ئەفی چه‌ندی هه‌می ده‌مان هه‌ولین رزددان ژبوو خوشکرنا په‌یوه‌ندیین خول گهل عیراقی.

ئه‌نجام

پشتی نفیسین ودویچه‌چوونا فی بابته‌تی بو مه هنده‌ک ئه‌نجام دیاربوون کو ب کورتی ئەفین ل خواری نه:

دگهل ده‌ستپیکرنا شه‌ری عیراق - ئیران ل 22 ئەیلول 1980 تورکیا هه‌لوپه‌ستی بیلایه‌ن هه‌لبژارت وه‌ولدا هه‌فسه‌نگیا په‌یوه‌ندیین خول گهل عیراق وئیرانی رابگریت، تورکیا هه‌ولدا مه‌زنترین مفای ژ بیلایه‌نی یا خو وه‌رگریت، ژبو پاراستنا نافخویا خو چونکی به‌ری ده‌ستپیکرنا شه‌ری ب دهه‌ روزان کوده‌تایه‌کا له‌شکه‌ری ل تورکیا په‌یدا بوو، وداکو تورکیا فی ره‌وشی چاره‌بکه‌ت پیدفی بو بیلایه‌نی به‌هلبژیریت.

1- ههر ل ده‌ستپیکرنا شه‌ری ب شیوه‌کی به‌ربه‌لافه‌ ئه‌گه‌ر وپیشه‌تین شه‌ری د راگه‌هاندنا تورکیا دا جه‌ گرتیون، لی وه‌سا دیاره‌ کو راگه‌هاندنا تورکی ژی یا ئیک هه‌لوپه‌ستی نه‌بوو به‌رامبه‌ر ده‌ستپیکرنا شه‌ری عیراق وئیرانی، ئەو چه‌نده‌ ژی یا گریدای بوو ب رویدان وپیشه‌تین شه‌ریقه، راگه‌هاندنا چه‌په‌ره

ماجستیر (غیر منشوره) قدمت الی کلیه الاداب، جامعه الشرق الاوسط، عمان، 2011، ص 33-34؛

şeref BAĞBOZAN, BAASYÖNETİMİ ALTINDAKİ IRAK TÜRKLERİ, Yayınlanmamış YÜKSEK LİSANS TEZİ, KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, KAHRAMANMARAŞ, 2007, S. 83.

(3) بو پتر پیرانینا لسه‌ر هه‌لویستی هه‌ریمی و نیقده‌وله‌تی ژ شه‌ری عیراق - ئیران بنیره: مؤید ابراهیم کاظم الوندای، الحرب العراقية - الإيرانية و أثرها على الأمن القومي العربي و الأمن الوطني العراقي، رسالة ماجستیر (غیر منشوره)، قدمت الی کلیه القانون و السياسة، جامعه بغداد، 1984، ص 132. د. سمر بملوان، "قراءة في الحرب العراقية - الإيرانية 1980"، دراسات تاريخية (مجلة)، العددان 91-92، دمشق، ايلول - كانون الأول، ص 2005، ص 266 "سوسن حسین، "دبلوماسية الصراع العراقي الأيراني"، السياسة الدولية (مجلة)، العدد 91، القاهرة، كانون الثاني، 1988، ص 314.

(4) Aydın BEDEN, A.g.e, S.409;

خلیل ابراهیم الناصري، المصدر السابق، ص 222 "صابر قاسمی، مصدر تیشین، ص 242.

(5) بو پتر پیرانینان ل دور حکومه‌تا له‌شکه‌ری یاتورکی

بنیره: Melehat KUTUN GÜRGEN, ELEŞTİREL DEVLET KURAMLARI BAĞLAMINDA TÜRKİYE' DE SİYASAL DEĞİŞİM : 1980 - SONRASI, Yayınlanmamış DOKTORA TEZİ, GAZİ ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, Ankara, 2011.

(6) Ömer Faruk Görçin, 1979 İRAN İSLAM DEVRİMİ SONRARI TÜRKİYE-İRANİLİŞKİLERİ, İstanbul, 2005, S.86; Onur ÖZTÜRK, A.g.e, S. 115;

د. ابراهیم خلیل احمد، المصدر السابق، ص 86-87.

(7) Nama KARADOMAN, A.g.e, S. 66; Ali KEMAL CEYLAN, ÇIĞLIK ÇIĞLIĞAİRAN, İstanbul, 2009, SS. 121-122.

؛ رحمان قهرمان ثور، دلائل و ریشه‌های موضوع طبری ترکیه در جنط ایران و عراق، مجلة (نظین ایران)، شماره 1، تابستان 1381، 2002، ص 54.

(8) Nama KARADOMAN, A.g.e, S. 66; Ali KEMAL CEYLAN, A.g.e, SS.121-122; Ömer Faruk Görçin, A.g.e, SS.86-87.

(9) Milliyet Gazetesi, sayı 11820, 25 Eylül 1980;

هوسا خویا دکر وه‌لاتین روژنافا دشه‌ریدا دی قازانجدار ده‌رکه‌شن.

2- شه‌ری عیراق - ئیران ده‌رفه‌ت و پروژین نوی د رویی تورکیا دا فه‌کرن و ئابوری وی پیش‌ئیخست بو، هه‌ردوو ده‌وله‌تین شه‌رکه‌ر لیک‌گوه‌ورینین خو بین بازارگانی بو تورکیا زیده‌کربوون، ریژه‌یا هنارتنا په‌ترولی و غازا سروشتی بو تورکیا پتر لیک‌ربوو، تورکیا ئاراستا خو گوه‌وری بو به‌ره‌ف روژه‌لاتی، ئەف ده‌فه‌ره ب گشتی بوونه بازارین سه‌ره‌کی بو که‌له‌په‌لین تورکیا. ژ لایی خو‌فه ژی عیراق و ئیرانی دفا هه‌لویستی تورکیا بو لایی خو بگوه‌ورن ژبه‌ر کو تورکیا پیدفین وان پردکرن و تورکیا بو وان ئامرازی گه‌هاندنی بوو بو وه‌لاتین روژنافا، دیسان تورکیا وه‌لاته‌کی خودان پیگه‌ بو ل ده‌فه‌ری.

په‌راویژ:

(*) ئەف فه‌کولینه یا ژینگه‌یه ژ ناما ماسته‌ری ئەوا ل ژیر ناخی

(هه‌لویستی تورکیا ژ شه‌ری عیراق - ئیران 1980 - 1988).

(1) بو پتر ل دور ئەگه‌ر و رویدانین شه‌ری بنیره: فاجل رسول، العراق - ایران أسباب و أبعاد النزاع، بغداد، 1992 "ازر میدخت فریدونی، مسائل مرزی ایران عیراق، تهران، 1369، 1990، " عبدالوهاب القصاب، الحرب العراقية الايرانية 1980 - 1988، بیروت، 2014

M-Khair S.A. MUSTAFA, The Gulf Co-operation Council (GCC), The Iraq-Iran War and the doctrine of Regioality, Doctoral Theses, Lancaster University, Department of Politics, Lancaster, 1989.

(2) محمد‌آمین أحمد هلال، العلاقات الايرانية مع دول مجلس التعاون الخليجي في ضوء الاحتلال الامريكى للعراق 2003-2011، رسالة

روزنامه جمهوری اسلامی، شماره 380، 2 مهر 1359 ﴿24﴾ تهلول 1980؛ ﴿1﴾ میثاق خیرالله جلود منصور القره غولې، العلاقات 1973-1990، رساله ماجستیر (غیرمنشوره) قدمت الی کلیه‌ التریبه، جامعه‌ الموصل، 2006، ص 92.

(10) هه‌ڤه‌یمانیانانو (ریڅخراوا هه‌ڤه‌یمانا نه‌تله‌سی یا باکور): نه‌ه‌ ڤه‌یمانه‌ ل 4 نیسانی 1948 ل واشنتون هاتیه‌ دامه‌زراندن، بنگه‌هی‌ سه‌ره‌کی یی‌ ڤی‌ ڤه‌یمانی بروکسل بوو، هه‌ڤاله‌بندییه‌ کا له‌شکه‌ریه‌ ژبو‌ پاراستنا ښمانه‌یا وه‌لاتین تیدا نه‌ندام ب هیترا له‌شکه‌ری دژی وه‌لاتین دی، مه‌ره‌ما ده‌ستپیکي داکو ریسی‌ ل به‌رفره‌هیا سوڤیه‌تی بگرن ل روژه‌ه‌لاتی نه‌روپا، ل گوره‌ی ڤه‌یمانی نه‌گه‌ر نه‌ندامه‌ک یان ژی چه‌ند نه‌ندامین ڤی‌ ریڅخستنی‌ توشی هی‌ره‌سه‌کی بوون نه‌ه‌ هی‌ره‌سه‌ بو‌ سه‌ر هه‌می ریڅخراوییه‌، دڤیت هه‌می‌ ټیک هه‌لویست بن، ده‌ستپیکای وئ دوازه‌ نه‌ندام هه‌بوون لی‌ روژ بو‌ روژ ژماراوان زیده‌ بو‌ تاکو بووینه بیست و هه‌شت، تورکیا ل 18 شوباتی 1952 بووینه نه‌ندام تیدا.

بو‌ پتر پترانیانان بنیره:

FERİDE FATMA BİLGİLİ,GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE NATO Yayınlanmamış YÜKSEK LİSANS TEZİ,Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,SİVAS,2008;

د. احمد نوري النعمي، تركيا و حلف الشمال الاطلسي، عمان، 1981.

(11) د. جرجیس حسن، تركيا فی الاستراتیجیة الامریکیة بعد سقوط ا الشاه، ط 1، د.م، 1990، ص 80.

(12) DİDEM KARACA,12 EYLÜL DARBE DÖNEMİ TÜRKİYE' NİN DIŞ POLİTİKASI ÜZERİNE BİR İNCELENME, Yayınlanmamış YÜKSEK LİSANS TEZİ, TRAKYA ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ ,EDİRNE, 2015,S. 75;Ömer Faruk Görçin,A.g.e, SS.86-87; ERGÜN BARIŞ, A.g.e, S,102;.272

أميرة اسماعيل العبيدي، المصدر السابق، ص 272.

(13) وه‌رگرتیه‌ ژ: 23 Milliyet Gazetesi, say 11818, 23 Eylül 1980;Aydin BEDEN,A.g.e,SS.361-362.

(14) خه‌یره‌تین نه‌رکه‌من: ل سالا 1915 ل گیره‌سون (Giresun) ژدایکبوویه، ده‌رچوویی‌ زانکویا نه‌نقه‌ریه‌ به‌شی‌ زانستین سیاسی، دکتورا د بواری‌ نابوری‌ ل زانکویا جنیف ښنايه، د ناڤه‌ه‌را 1950-1960 دا بوویه‌ نه‌ندام په‌رله‌مانی‌ گیره‌سونی‌ سه‌ر ب پارتا دیموکراتفه، سالا 1960 ده‌یته‌ گرتن ب تاوانا سیاسی بو ماوه‌یی‌ دهه سالان ده‌یته‌ زیندانی‌ کرن، پاش ل سالا 1964 ب لیورینی‌ نازاد دیست، ل سالا 1979 تاکو 5 نه‌یلولی‌ 1980 ده‌یته‌ وه‌زیری‌ ده‌رفه، هاته‌ ره‌خنه‌ کرن کو سیاستا نه‌و په‌یره‌و دکه‌ت دژی به‌رژه‌وه‌ندیین

نه‌ته‌وه‌ییه‌ و ل په‌رله‌مانی‌ باوه‌ری‌ لی‌ هاته‌ وه‌رگرتن. بو‌ پتری‌ بنیره: مالپه‌رری‌ نه‌کترونی، سه‌ره‌دان 4 چریا دووی‌ 2016. <http://www.alasayvan.net/siyasetcilerin-hayati> (15) حه‌سه‌ن ټشک: دیپلوماتکار و سیاسته‌تدمه‌داری‌ تورک ل سالا 1916 ل نیسته‌نوبلی‌ ژ دایکبوویه، ده‌رچوویی‌ کولیژا یاساییه‌ ل زانکویا نه‌نقه‌ره، ل سالا 1940 ل وه‌زاره‌تا ده‌رفه‌ ده‌ست بکاربوویه ب پوستین‌ جوداجودا، 1962 ده‌یته‌ بالیوزی‌ تورکیا ل بروکسل و 1964 ل موسکو و 1968 ل پاریس، پاشان ل سالا 1977 ده‌یته‌ وه‌زیری‌ به‌رگری‌ تاکو 1979، ل دویف‌ یاسایا ده‌ستوری‌ سالا 1982 ژ ژینا سیاسی‌ هاته‌ قه‌ده‌غه‌ کرن بو‌ ماوه‌ی‌ پی‌نج سالان، ل 1989 وه‌غه‌رکریه. مالپه‌ری‌ نه‌کترونی، سه‌ره‌دان، 4 چریا دووی‌ 2016. <http://www.nkfu.com/hasan-> (16) وه‌رگرتیه‌ ژ: 24 Milliyet Gazetesi,sayı 11819,24 Eylül 1980.

(17) هالوک بایولکه‌ن:سیاسه‌تکار و دیپلوماتکاری‌ تورک 1921 ژدایکبوویه، ده‌رچوویی‌ زانکویا نه‌نقه‌ره‌ به‌شی‌ فه‌کولتیا زانستین سیاسییه، ل سالا 1947 ده‌ست ب کارین‌ سیاسی‌ کریه‌ ل وه‌زاره‌تا ده‌رفه‌دا ب پله‌و پوستین‌ جودا، سالا 1964 بوویه‌ شیره‌تکار و 1966 بوویه‌ بالیوزی‌ تورکیا ل له‌ندن، ل سالا 1969 ده‌یته‌ وه‌زیری‌ ده‌رفه‌ یی‌ تورکیا، پاشی ده‌یته‌ سه‌روکی‌ ریڅخراوا سهنو د ناڤه‌ه‌را 1974-1977. پشتی‌ کوده‌تایا 1980 ده‌یته‌ وه‌زیری‌ به‌رگری‌ تاکو 1983 و سالا 1984 ده‌یته‌ سه‌روکی‌ نه‌نجومه‌نی‌ نه‌تله‌نتیکي‌ تورکی‌ به‌رده‌وام دیست تاکو ل 2007 دمريت: بو‌ پتری‌ بنیره: مالپه‌ری‌ نه‌کترونی، سه‌ره‌دان، 4 چریا دووی‌ 2016. <http://www.biyografya.com/> (18) وه‌رگرتیه‌ ژ: 26 Milliyet Gazetesi, say 11819, 26 Eylül 1980, 26 Eylül 1980, 27 Eylül 1980.

روزانیتیم‌رویی‌ (Aydın Tarihi) ده‌یته‌ به‌لافکرن ژلایی‌ ریڅه‌به‌ریا گشتی‌ یا راگه‌هانندن و چاپه‌مه‌نیا جڤاتا وه‌زیرین‌ کومارا تورکیافه‌ (T.C Başbakanlık Basın - Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü) مالپه‌ری‌ نه‌کترونی، <http://www.ayintarihi.com> سه‌ره‌دان، 23 چریا ټیکي‌ 2016 “ Milliyet Gazetesi,sayı 118122, 27 Eylül 1980. Tercüman Gazetesi,sayı 6712, 3 Ekim 1980; (19) حامد محمد طه‌ أحمد السويدي، المصدر السابق، ص 29؛ د. ابراهيم خليل احمد، المصدر السابق، ص 87؛ روزنامه‌ جمهوری اسلامی، شماره 387، 13 مهر 1359 [5 ضریا ټیکي‌ 1980].

- (20) سه‌عدون حمادی: ژدایکبووی باژیری کهره‌لایه ل‌سالا 1931، ل‌سالین چلان بوویه نه‌ندام د پارتا به‌عسدا، ل‌نهمریکا زانستی نابوری خواندیه و ل‌به‌روتی ماستهر ب‌دهست خوڤه ئینایه، باوه‌رناما دکتورایی ل‌نهمریکی ده‌ستغه ئینایه، و ل‌سالا 1968 بوویه وه‌زیری په‌تروئی، پاشان ل‌ناڤه‌راستا سالین حه‌فتییا بوویه وه‌زیری ده‌رفه تا 1982، پاشان بوویه جیگری سهروک وه‌زیران بو کاروبارین نابوری تا کو 1991، ل‌سالا 1996 بوویه سهروکئی جقاتا نیشتمانی یی عیراقی هه‌تا که‌فتنا رژیما سه‌دام حسین ل‌سالا 2003، پاشان ل‌قه‌ته‌ری ئاکنجی دبیت تا ل‌2007 دم‌ریت. بو پتر پیزانینان بنیره: د. حسن لگیف کافم الزبیدی، المصدر السابق، ص 376.
- (21) Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20185,3 Ekim 1980 ; Tercüman Gazetesi, Sayı 6713,4 Ekim 1980.
- (22) وه‌رگریته ژ: Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20192,11 Ekim 1980.
- (23) ئه‌بو حه‌سه‌ن به‌نی سه‌در: سیاسه‌تقان و نابوریناسی ئیرانی ل‌سالا 1933 ژ دایکبوویه، خودانی باوه‌رناما دکتورایی بوویه، پشتی شوره‌شا ئیرانی ل‌سالا 1980 وه‌ک یه‌که‌م سهروک کوماری ئیرانی ده‌پته هه‌لبزارتن. ل‌ده‌ستپیکئی نایه‌ته‌للا خومه‌ینی پشته‌فانیا ناڤه‌اتی کر و پله‌یا فه‌رمانده‌یا گشتی یا هیژی و سهروکاتیا شورایا کوده‌تایی ئیخسته د ده‌ستین ویدا، پاشان ناکوکی د ناڤه‌را وی نایه‌توللا خومه‌ینی دا په‌یدادین ژلایی (مجلس شوری اسلامی) هاته لادان ل‌21 خزیران 1981، ب شیوه‌کی نه‌په‌نی ئیران ب جه‌ه‌یلا به‌ره‌وه‌ فرهنسا چوو. بنیره: ابوالحسن بنی صدر، خاگرات ابو حسن بنی صدر، ویراستاری: حبیب لاجوردی، مصاحبه‌کننده چیاو الله صدقی، هاروارد، 1984.
- (24) حسین تورگوت تولومه‌ن: نفیسه‌ر و سیاسه‌تمه‌داری تورک ژدایکبووی 1929 یه ل‌ئسته‌نولینه، 1952 ل‌زانکویا نه‌نقهره فه‌کولتیا زانستین سیاسی خواندیه، پاشی ل‌وه‌زاره‌تا ده‌رفه کارکریه، د ناڤه‌را سالین 1978-1980 وه‌ک بالیوزی تورکیا ل‌ته‌هرانی کارکریه، دووماهی یا سالین 1980-1984 بوویه ریڤه‌به‌ری گشتی یی راگه‌هاندنو چاهه‌مه‌نی ل‌جقاتا وه‌زیران، پاشی بوویه بالیوزی تورکیا ل‌کاراکاس پایته‌ختی فه‌نزویلا د ناڤه‌را سالین 1988-1994، پاشی خانه‌نشین بوویه، د بواری نفیسه‌رییدا کارکریه خودانی چهن‌دین په‌رتوکیایه، ل‌27 ته‌باخی 2016 مریه: بو پتر پیزانینان بنیره: مالپه‌ری ئه‌لک‌ترونی، سه‌ره‌دان، 8 چریا دووی
- 2016.
- <http://andmuzikvakfi.com/duyuru/emekli>
- (25) فه‌گوه‌اسیته ژ: خلیل ابراهیم الناصری، المصدر السابق، ص ص 224-223.
- (26) Milliyet Gazetesi, sayı 11840,16 Ekim 1980.
- (27) بوله‌نت تولوسو: ل‌سالا 1923 ل‌ئسته‌نول ژدایکبوویه، ده‌رچووی کولیژا له‌شکه‌ریا ده‌ریایی ل‌سالا 1942، پاشان ل‌چهن‌دین گه‌می و بنگه‌هین له‌شکه‌ریا کارکریه، و ل‌سالا 1964 پلا نه‌دمیرال وه‌رگرت، سالا 1967 پلا وی بو سهرکردی گه‌شتیگه‌لین ده‌ریایی هاته به‌رز کرن، دناڤه‌را سالین 1974-1977 بوویه شیره‌تکار ل‌وه‌زاره‌تا به‌رگری، پاشی بو سهرکردی هیژین ده‌ریای تا کو 1980، پشتی کوده‌تایی سالین 1980-1983 دبته سهروک وه‌زیرین تورکیا، سالا 1983 وه‌ک نه‌ندام په‌رله‌مان کارکریه و سالا 2015 وه‌غهرکریه: بو پتر پیزانینان بنیره: مالپه‌ری ئه‌لک‌ترونی، سه‌ره‌دان، 8 چریا دووی 2016.
- <http://www.kimkimdir.gen.tr>
- (28) Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20204,26 Ekim 1980.
- (29) وه‌رگریته ژ: Tercüman Gazetesi, Sayı, 6733,27 Ekim 1980.
- (30) Milliyet Gazetesi, sayı 11849,27 Ekim 1980 ; Tercüman Gazetesi, Sayı, 6733,27 Ekim 1980.
- (31) Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20205,27 Ekim 1980; ترکیه در حسن لاسجودی، بررسی نقش و مواضع؛ جنط تحمیلی عراق علیه ایران، مجله (مطالعات خاورمیانه)، شماره 26، تابستان 1380 [2001]، ص 251.
- (32) Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20209, 31 Ekim 1980.
- (33) Zefer Yıldırım, A.g.e, S.140.
- (34) Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20209,31 Ekim 1980.
- (35) Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20209, 31 Ekim 1980 ; İnan İslam Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, TÜRK BASININDA İRAN- İRAK SAVAŞI, Ankara, 1984, S. 78.
- (36) Derya TATLIDİL, A.g.e, S.245.
- (37) Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20209, 31 Ekim 1980 ; Zefer Yıldırım, A.g.e, S.134
- (38) جریده‌ العراق، العدد 1402، 2 تشرين الثاني 1980.
- (39) Tercüman Gazetesi, sayı, 6730, 23 Kasım 1980.

(56) Ayın Tarihi, 26 Eylül 1980, A.g.e ; Derya TATLIDİL, ASKERİ HÜKÜMETLER DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI 1960-1983, Yayınlanmamış YÜKSEK LİSANS TEZİ, KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ, TRABZON, 2013, S.245.

(57) New York Times, 28 September 1980 ; Tercüman Gazetesi, sayı 6707, 28 Eylül 1980.

(58) Zefer Yıldırım, A.g.e, S.110; Derya TATLIDİL, A.g.e, S.245.

(59) نیلته‌ر تورکمه‌ن: ل سالا 1927 نیسته‌نبولی ژ دایکوبویه، ل 1949 به‌شی زانستین سیاسی ل زانکویا نه‌نقهره تمامکریه، پاشان د

وهزاره‌تا ده‌رئه‌دا ئه‌رکین جودا جودا داکارکریه، ل سالا 1967 بوویه هاریکاری سکرتری گشتی ل وهزاره‌تا ده‌رئه، ل سالا 1968

بالیوزی تورکیا بوول ئه‌سینا و 1972 بالیوزی تورکیا بوول موسکو، سالا 1975 نوینه‌ری به‌رده‌وامی تورکیا بوول نه‌ته‌وین

نیگگرتی، سالا 1980 بوویه سکرتری گشتی وهزاره‌تا ده‌رئه و پشتی کوده‌تا یا نه‌یلولی 1980 پوستی وه‌زیری ده‌رئه وه‌رگرتیه تاکو

1983، پاشی چه‌ن‌دین ئه‌رکین دی پی هاتینه سپاردن، بنیره:

KÜRŞAT ÖZDEMİR, BİR DIŞİŞLERİ BAKANILARAK İLTER TÜRMEİN 1980-1983, Yayınlanmamış YÜKSEK LİSANS TEZİ, MARMARA ÜNİVERSİTESİ, ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ, İstanbul, 2015.

(60) Milliyet Gazetesi, say 11823, 28 Eylül 1980; Zefer YILDIRIM, A.g.e, S.114 .

(61) ماریا حسن مغتایظ التیمی، موقف ترکیا من الصراع العراقي الايراني 1980-1988، السياسة الدولية (مجلة)، (د.ع)، القاهرة، 2010، ص 207، في: المجلات الاكاديمية العلمية العراقية، متاحة على الموقع الالكتروني، تم زيارته بتاريخ، 8 تشرين الثاني 2016 http://www.iasj.net/iasj؛ د. أحمد نوري النعمي، العلاقات العراقية الإيرانية، ص 47، د. فراق داود سلمان، المصدر السابق، ص 4.

(62) شکیب العقراوی، صدام نوحوا و نکوسا، ط 1،

اریل، 2000، ص 177؛ حامد محمد طه أحمد السویدانی، المصدر السابق، ص 33؛ ماریا حسن مغتایظ التیمی، المصدر السابق، ص 207.

(63) د. جرجیس حسن، المصدر السابق، ص 80.

(64) حسن لاسجودی، مصدر ئیشین، ص 239.

(65) Zefer Yıldırım, A.g.e, SS.135-136.

(40) Zefer Yıldırım, A.g.e, S.145.

(41) وه‌رگرتیه ژ: .: Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20252, 23 Aralık 1980

(42) جوسیف لوینس: دیلوماتکار و سیاستمه‌داری هولهندی ل 28

ته‌باخا 1911 ژ دایکوبویه، د وهزاره‌تا ده‌رئه یا هولهندیدا پوستین جورا و جوردا کارکریه، 2 نه‌یلولی 1952 تاکو 6 تیرمه‌ها 1971

بوویه وه‌زیری ده‌رئه‌ی هولهنده‌دا، ل 1971 تاکو 1984 بوویه سکرتری گشتی پی ناتووی، ل سالا 2002 مریه. بو پتر پیترانیان:

مالپه‌ری ئه‌لکترونی، سه‌ره‌دان، 8 چریا دووی 2016.

<http://bigraphy.yourdictionary.com/joseph-luns>

(43) Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20252, 23 Aralık 1980.

(44) Aynı eser.

(45) Zefer Yıldırım, A.g.e, S.146.

(46) فه‌گوه‌استیه ژ: Zafer Yıldırım, TÜRK BASININDA İRAN-IRAK SAVAŞI, yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, SS.88-89.

(47) Milliyet Gazetesi, sayı 11819, 24 Eylül 1980.

(48) Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20176, 25 Eylül 1980.

(49) Zafer Yıldırım, A.g.e, S.98.

(50) Tercüman Gazetesi, sayı 6706, 27 Eylül 1980.

(51) Zefer Yıldırım, A.g.e, S.114;

هه‌روه‌سال دوئیف ژنده‌رین عیراقی (113) نوزدارین تورک دیسپورین هه‌مه‌جوردا ب هنارتسا ته‌لگرافه‌کی پیشته‌فانیا خو

بو عیراقی ده‌ه‌ریدا دیار کریه، د نا‌فه‌روکا ویدا هاتیه‌ئیدانا هیرشین هوفانه بین ئیرانی دکه‌ین بو سه‌ر هاولاتیین مه‌ده‌نی بین عیراقی،

نه‌ویین نه‌پینگیر ب پرانسیپین ئاینی ئیسلامی و نه‌م ناماده‌ینه به‌یینه عیراقی بو چاره‌سه‌ر کرنا بریندارا و نه‌م ل هیقیسا داخو‌ازا هه‌وه‌ینه.

بنیره: جریده‌ العراق، العدد 1402، 30 ایلول 1980“ عبدالرزاق محمد اسود، موسوعة الحرب العراقية الإيرانية، المجلد الثالث، بغداد، 1984، ص 177.

(52) Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20180, 29 Eylül 1980.

(53) وه‌رگرتیه ژ: .: Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20200, 19 Ekim 1980.

(54) Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20200, 19 Ekim 1980.

(55) وه‌رگرتیه ژ: .: Cumhuriyet Gazetesi, sayı 20185, 3 Ekim 1980.

موقف تركيا من بدء الحرب العراقية – الإيرانية 22 أيلول 1980

الخلاصة

تعد الحرب العراقية - الإيرانية التي بدأت في 22 أيلول 1980، من أطول الحروب التي شهدتها منطقة الشرق الأوسط في القرن العشرين، تلك الحرب التي تركت آثاراً كبيرة ومباشرة على تركيا لكونها تمتلك حدوداً مشتركة مع الدولتين المتحاربتين.

تکمن أهمية اختيار الموضوع على أنه يبحث في الموقف التركي من اندلاع الحرب العراقية - الإيرانية، كما أن الموضوع يكتسب أهمية كبيرة، بحكم الموقع الجغرافي لهذه الدول الثلاث بالنسبة لإقليم كوردستان - العراق، إذ إن الحركة السياسية في هذه الدول تتعكس سلباً وإيجاباً على إقليم كوردستان، مما يفرض علينا لزاماً أن نتابع تاريخ تلك الدول، وأن ندرس كل ما يتعلق بهم. في هذا البحث طرحت مجموعة من الأسئلة فيما يخص الموقف التركي من بدء الحرب العراقية - الإيرانية، وكيف كان الموقف الرسمي والإعلامي التركي من الحرب؟، وأي الدول إتهمتها تركيا، بأنه الطرف المعتدي والبادئ بالحرب؟، وكيف كانت تصريحات المسؤولين الأتراك إزاء تلك الحرب؟. كما تمت دراسة العامل الاقتصادي في هذا البحث، والذي كان له تأثير كبير على موقف تركيا من الحرب.

TURKEY'S POSITION ON THE BEGINNING OF THE IRAQ-IRAN WAR 22 SEPTEMBER 1980

ABSTRACT

The Iraq-Iran war, which began on September 22, 1980, is considered as one of the longest wars in the Middle East in the 20th century. This war has left great and direct effects on Turkey because it has common borders with the two warring states.

The significance of the study comes from the fact that it examines the Turkish position since the Iraq-Iran war started. The study becomes more important because of the geographical location of these three countries to Kurdistan region -Iraq, as the political movements in these countries reflected negatively and positively on Kurdistan region. Consequently, it is our duty to follow the history of these countries and study everything related to them.

The study tries to raise a number of questions regarding the Turkish position on the beginning of the war. Such questions include how was the position of official Turkish and the media towards the war? Which country was accused by Turkey of being the aggressor and the initiator of the war? And how were the statements of Turkish officials about that war? The economic factor, which had a significant impact on Turkey's position on the war, was also discussed in this study.□